सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळेमधील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील मराठी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास

संशोधन प्रकल्पाच्या अहवालाचे
सादरीकरण

यु.जी.सी. प्रांतीय कार्यालय,
पुणे

संशोधक
डॉ. सौ. लता विष्णू बामणे
एम.ए., एम.एड., सेट, पीएच.डी.

संशोधन केंद्र
द. प्रे..भै. दयानंद शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,
सोलापूर ४१३ ००६

२०११ - २०१५

SOLAPUR JIHYATIL ASHRAM SHALATIL UCHHA PRATHAMIK VA MADHYAMIK STARAVARIL MARATHI VISHAYACHYA ADHYAYAN ADHYAPANACHIYA SAMASSYANCHA CHIKISSAK ABBHAS

A RESEARCH PROJECT SUBMITTED TO U.G.C. REGIONAL OFFICE PUNE

BY

DR. MRS. LATA VISHNU BAMANE

M.A., M.Ed. SET, Ph.D.

RESEARCHER

IN

D.P.B. DAYANAND COLLEGE OF EDUCATOIN

SOLAPUR

CENTRE

YEAR : 2011 – 2015

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	तपशील	पृष्ठ क्रमांक
१.	प्रास्ताविक	०१
२.	संशोधनाची गरज	०१
३.	संशोधनाचे महत्त्व	०२
४.	संशोधन समस्येचे शीर्षक	०२
५.	संशोधनाची उद्दिष्टे	०२
६.	संशोधनातील प्रमुख संज्ञाच्या व्याख्या	०३
७.	संशोधनाची व्याप्ती	०३
८.	संशोधनाची मर्यादा	०३
९.	संबंधित साहित्याचे व संशोधनाचे समीक्षण	०४
१०.	संशोधन पद्धती	०५
११.	नमुना निवड	०६
१२.	अर्थनिर्वचन व विशदीकरण	०७
१३.	निष□र्ष	०७
१४.	शिफारशी	१०
१५.	पुढील संशोधनासाठी विषय	१३
१६.	संदर्भग्रंथ सूची	१३

१) प्रास्ताविक :

मा-ावी जीवन गतिमान करण्यासाठी शिक्षण आवश्यक आहे. शिक्षण म्हणजे ज्ञान, संस्कृती, मूल्यांची जोपासना, संस्कार या सर्व गोष्टींचा वारसा भावी पिढीला देण्याचे साधन होय. शिक्षणाने समाजात समानता यावी यासाठी शास-ाा-े अनुसूचित जाती-जमाती व भटक्या विमुक्त जमातीतील विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षणाची सोय विनामूल्य करण्याची तरतूद आश्रमशाळांच्या माध्यमातून केली.

महाराष्ट्र शासनाने आदिवासी जाती-जमातीतील विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणासाठी खास शाळा सुरु करण्याची योजना (१९५३) साली जाहीर केली. त्यानुसार आश्रमशाळांची उभारणी, संचालन, अनुदान, तपासणी याबाबत शासकीय निर्णय करण्यात आले. शासनामार्फत व खाजगी संस्थेव्दाराही आश्रमशाळा चालविल्या जातात. यावरील १०० टक्के खर्च शासनाकडून दिला जातो.

आश्रमशाळांमध्ये राबविला जाणारा अभ्यासक्रम हा महाराष्ट्र शासनाने प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणासाठी जो नेमून दिलेला असतो तोच अभ्यासक्रम आश्रमशाळांमध्ये राबविला जातो. या अभ्यासक्रमात त्रिभाषा सूत्राचा वापर केला आहे. मराठी, हिंदी व इंग्रजी, मराठी विषयाचा वेगवेगळ्या विषयाचे ज्ञा-ा मिळविण्यासाठी माध्यम म्हणून वापर केला जातो. परंतु आश्रमशाळांमधील विद्यार्थ्यांची बोलीभाषा वेगळी असते. अशा बहुभाषिक विद्यार्थ्यांना अध्ययन करताना अडचणी निर्माण होत असतात.

२) संशोधनाची गरज :

आश्रमशाळांमधील विद्यार्थ्यांची बोलीभाषा वेगळी असल्यामुळे त्यांच्या अध्ययन-अध्यापनाची स्थिती पाहण्यासाठी संशोधनाची गरज भासली. आश्रमशाळांमधील विद्यार्थ्यांच्या घरामध्ये अध्ययनास अनुकूल वातावरण नसल्याने, शिक्षकांना सतत उजळणीचा वापर करुन विद्यार्थ्यांमध्ये अध्ययनाची

आवड निर्माण करावी लागते. तसेच मराठी विषय शिक्षकांनी श्रवण, वाचन, भाषण, लेखन या कौशल्यांत आत्मविश्वास निर्माण करावा लागतो.

संशोधिका मराठी विषयाची शिक्षिका असल्याने मातृभाषेची पाठ्यपुस्तके आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांवर संस्कार करतात का ? मराठी विषयाच्या ज्ञानाचा उपयोग त्यांच्या दैनंदिन जीवनात होतो का ? पाठ्यपुस्तकाचे अध्ययन करताना कोणकोणत्या अडचणींना तोंड द्यावे लागते या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मिळविण्यासाठी आश्रमशाळांमधील मराठी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनासंबंधी येणाऱ्या अडचणींची संशोधन करण्याची गरज भासली.

३) संशोधनाचे महत्त्व :

आश्रमशाळांमधील वंचित मुलांची वैशिष्ट्ये व गुणदोष जाणून घेऊन शिक्षकांना अध्यापनासाठी हे संशोधन उपयुक्त आहे. मराठी विषय शिक्षकांना विद्यार्थ्यांची भाषिक कौशल्ये विकवित करण्यासाठी हे संशोधन उपयुक्त होईल. वंचित मुलांच्या शिक्षणाकडे शिक्षक, मुख्याध्यापक, समाजकल्याण कार्यालय, शैक्षणिक संस्थाचालक, पाठ्यपुस्तकनिर्मिती मंडळ, शिक्षक संघटना, अभ्यासमंडळ यांचे लक्ष वेधण्यासाठी प्रस्तुत संशोधनाचा उपयोग होणार आहे.

४) संशोधन समस्येचे शीर्षक :

सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळेतील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील मराठी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

५) संशोधनाची उद्दिष्टे :

१) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांतील मराठी अध्यापनाच्या सद्यस्थितीचा व समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

२) बोलीभाषेचा मराठी अध्ययनावर परि□ाम पाह□.

३) आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांत भाषण-वाचन-ले□ा-न ही □ौशल्ये कितपत रुजली हे अभ्यासणे.

४) मराठी अध्ययनामुळे मुलांच्या भाषेमध्ये होणाऱ्या बदलांचा अभ्यास करणे.

५) मराठी विषयाचे अध्यापन करताना शिक्षकांना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.

६) शैक्षणिक साहित्य वापरुन मराठी विषयात अधिक गोडी निर्माण केली जाते का ते पाहणे.

७) आश्रमशाळेमधील मराठी भाषेच्या अध्ययन-अध्यापनासंबंधीच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.

६) संशोधनातील प्रमुख संज्ञाच्या व्याख्या :

अ) आश्रमशाळा : ज्या शाळांचा महाराष्ट्र राज्य शासनाने आश्रमशाळा म्हणून मान्यता दिली आहे अशा सोलापूर जिल्ह्यातील निवासी व अनिवासी आश्रमशाळा.

७) संशोधनाची व्याप्ती :

या संशोधनात सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील मराठी विषय शिकविणाऱ्या शिक्षकांना अध्यापन करताना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास, विद्यार्थ्यांना मराठी विषयाचे अध्ययन करताना येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास आणि मुख्याध्यापकांना आश्रमशाळांमधील अध्ययन-अध्यापन व्यवस्थापनात येणाऱ्या अडचणींचा विचार केला आहे.

८) संशोधनाची मर्यादा :

या संशोधनात सोलापूर जिल्ह्यातील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक शाळांमध्ये मराठी विषय प्रथम भाषा म्हणून शिकविला जातो. त्याचाच अभ्यास प्रस्तुत संशोधनात केलेला आहे. या संशोधनात इ. ९ वी ते १० वी च्या वर्गांना मराठी विषय शिकविणाऱ्या शिक्षकांचा व उच्च प्राथमिक व माध्यमिक आश्रमशाळांमधील विद्यार्थ्यांचाच विचार केलेला आहे.

९) संबंधित साहित्याचे व संशोधनाचे समीक्षण :

संबंधित साहित्याचे समीक्षण :

आश्रमशाळांमधील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरातील मराठी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्येला अनुसरुन जाती-जमाती व भटक्या विमुक्त जमातींच्या मुलां-मुलींकरिता विविध आयोगांनी सुचविलेल्या शैक्षणिक सुविधांचा विचार, आश्रमशाळांचे स्वरुप त्याचबरोबर महाराष्ट्र शासनाने निर्माण केलेली आश्रमशाळा संहिता, महाराष्ट्र अनुदानित प्राथमिक व माध्यमिक आश्रमशाळांचे शासन निर्णय व परिपत्रके संग्रह व खाजगी आश्रमशाळा मार्गदर्शिका यांचाही अभ्यास करण्यात आला आहे.

संबंधित संशोधनाचे समीक्षण :

संशोधिकेने संशोधन समस्येला अनुसरुन पुढील संशोधनाचा आढावा घेतला, तो पुढीलप्रमाणे :

१) जोशी एस.डी. (१९८०) “आदिवासी शिक्षणातील प्राथमिक स्तरावरील शैक्षणिक अडचणींचा शोध” पीएच.डी. प्रबंध, महाराज सयाजीराव विद्यापीठ, बडोदा, गुजरात.

२) जाधन एन.एल. (१९८३) “नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासी समाजातील (१९६४-८३) या काळातील शैक्षणिक प्रगतीचा आढावा घेणे” पीएच.डी. प्रबंध (शिक्षण) पुणे विद्यापीठ, पुणे-७.

3) Ekka E.M. “Development of Tribal Education in Orissa after Independence” Ph.D. Edu. Utkal University, 1990.

४) पिचड एन.बी. (१९९५) “पश्चिम आणि उत्तर महाराष्ट्रातील महादेव कोळी समाजाच्या आर्थिक आणि सामाजिक परिस्थितीचा त्यांच्या शिक्षणावर होणाऱ्या परिणामांचा चिकित्स अभ्यास करणे” पीएच.डी. (प्रबंध) पुणे विद्यापीठ, पुणे-७.

5) Jha P. “An Educatoinal Study of the Hostels and Ashrams for Tribal Girl Students” Tribal Research Institute, Bhopal, 1995.

६) चौधरी आर.एन. (२०००) "धुळे जिल्ह्यातील खाजगी आश्रमशाळांच्या प्रशासनाचा आणि त्यांच्या शैक्षणिक गरजांचा अभ्यास करुन त्यांचा दर्जा सुधारण्यासाठी कार्यक्रम सुचविणे" (पीएच.डी.) पुणे विद्यापीठ, पुणे.

7) Gupta S.P. "A Study of Adhivasi students in Ranchi District" The Bihar Tribal Welfare Research Institute, 1965.

८) सिरसाळकर पी.आर. "महाराष्ट्र राज्यामधील आश्रमधाळांचे मूल्यमापन" आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१.

याचबरोबर काही संस्थांनी केलेल्या संशोधनाचाही आढावा घेतला आहे तो पुढीलप्रमाणे :

१) श्री प्रताप डी.आर., श्री जाजू सी.सी., श्री राव एम.व्ही. (१९७१) "आंध्र प्रदेशातील आदिवासी विभागातील आश्रमशाळांचा अभ्यास" सामूहि□ संशोधन आदिवासी संस्कृती व संशोधन संचालनालय, हैद्राबाद.

2) Desai B. and Patel A. "Ashram Schools of Gujarat : An Evaluation Study" Tribal Research and Training Centre, Gujarat Vidyapeeth, Ahmedabad, 1981.

१०) संशोधन पद्धती :

संशोधिकेने प्रस्तुत संशोधन वर्तमानकालीन असल्याने वर्णनात्मक संशोधन पदधतीतील शालेय सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केलेला आहे.

संशोधिकेने संशोधन विषयासंदर्भात मराठी विषयाच्या शिक्षकांसाठी प्रश्नावली तयार केली. सदर प्रश्नावली तयार करताना तज्ज्ञ व्यक्ती, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्राध्यापक, आश्रमशाळेतील मराठी विषयाचे अध्यापन करणारे शिक्षक यांच्याकडून प्रश्नावलीबाबत सूचना मागितल्या. त्या सूचनांचा विचार करुन सुधारणा करण्यात आल्या. प्रश्नावली तयार करुन आश्रमशाळांमधील ६ वी ते १० वी च्या इयत्तांना मराठी विषय शि□वि□ाच्या शिक्षकांना देऊन माहिती गोळा करण्यात आली.

प्रश्नावलीप्रमाणेच मुलाखतसूची तयार करण्यात आली. मुलाखतसूचीनुसार मुध्याध्यापक, मराठी विषय शिकविणारे शिक्षक, पालक

यांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या. तसेच विद्यार्थ्यांची उपलब्ध संख्येनुसार गटमुलाखत घेण्यात आली. गटमुलाखत घेत असतानाच काही विद्यार्थ्यांची सहेतूकपणे भाषिक कौशल्ये पाहिली. त्याचबरोबर अध्यापनाचे कार्य कसे चालते हे पाहण्यासाठी शिक्षकांच्या पाठांचे निरीक्षण केले.

संशोधिकेने संशोधनासाठी माहिती मिळविण्यासठी प्रश्नावली, मुलाखत व निरीक्षण या साधनांचा उपयोग केला.

११) नमुना निवड :

सोलापूर जिल्ह्यात एकूण आश्रमशाळांची संख्या प्राथमिक व माध्यमिक मिळून ५९ आहे. या सर्व शाळांमध्ये मराठी विषय शिकविणाऱ्या शिक्षकांची संख्या १७५ मिळाली म्हणून १७५ प्रश्नावली देण्यात आल्या म्हणजेच १००% शिक्षकांचा समावेश प्रश्नावलीसठी नमुना निवडीत करण्यात आला. त्यांच्यापैकी १२० जणांचा प्रतिसाद मिळाला. त्याचे शेकडा प्रमाण ६८.५७% इतके आहे.

मुख्याध्यापकांच्या मुलाखती घेण्यासाठी ५९ आश्रमशाळांपैकी २५% म्हणजेच १५ शाळांची निवड लॉटरी पद्धतीने करुन १५ मुख्याध्यापकांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या.

मराठी विषय शिक्षकांच्या मुलाखती घेण्यासाठी २५% म्हणजेच १५ शाळांची निवड लॉटरी पद्धतीने करुन प्रत्येक शाळेतील ३ किंवा ४ मराठी विषय शिक्षकांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या. त्या शिक्षकांची एकूण संख्या ५२ आहे.

विद्यार्थ्यांची गट मुलाखत घेण्यासाठी २५% म्हणजेच १५ शाळांची निवड करुन या १५ शाळांमधील इ. ६ वी ते १०वीच्या उपलब्ध १५८२ विद्यार्थ्यांची गट मुलाखत घेण्यात आली. मुलाखतीसाठी निवडलेल्या विद्यार्थ्यांमधून ६० विद्यार्थ्यांची सहेतुकपणे भाषिक कौशल्ये पाहण्यात आली.

पालकांच्या मुलाखतीसाठी विद्यार्थ्यांच्या मुलाखतीसाठी निवडलेल्या विद्यार्थ्यांच्यांच पालकांना शाळेमार्फत पत्र पाठवून बोलाविण्याची योजना केली. परंतु फारच कमी पालक उपस्थित राहिल्याने सर्व शाळांमधील मिळून एकूण ९५ पालकांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या.

आश्रमशाळांमधील मराठी विषयाची अध्ययन-अध्यापनाची प्रक्रिया कशी चालते हे पाहण्यासाठी ६० मराठी विषय शिक्षकांच्या पाठांचे निरीक्षण केले. पाठ निरीक्षण करताना प्रस्तावना, हेतुकथन, स्पष्टीकरण, अध्ययन अनुभूती, विद्यार्थी सहभाग, वर्गव्यवस्थापन, आशयप्रभुत्त्व, मूल्यमापन या मुद्यांनुसार पाठ निरीक्षण करण्यात आले.

१२) अर्थनिर्वचन व विशदीकरण :

मराठी विषय शिकविणाऱ्या शिक्षकांच्या प्रश्नावलीच्या प्रतिसादावरुन प्रत्येक प्रश्नाचे कोष्टक तयार करुन विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

मुलाखतसूची तयार करुन मुख्याध्यापक, मराठी विषय शिकविणारे शिक्षक, पालक यांचा प्रतिसाद घेण्यात आला. मराठी विषयाची अध्ययन-अध्यापनाची प्रक्रिया पाहण्यासाठी ६० शिक्षकांच्या पाठांच्या निरीक्षणाव्दारे व मुलाखतीव्दारे मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

विद्यार्थ्यांचा गट मुलाखतीव्दारे प्रतिसाद घेण्यात आला आणि गटमुलाखतीतून सहेतुकपणे काही विद्यार्थ्यांची भाषिक कौशल्ये पाहण्यात आली. मुलाखतीव्दारे मिळालेल्या प्रतिसादांचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

१३) निष्कर्ष :

१) मराठी विषयाचे प्रभावी अध्यापन करण्यासाठी अध्यापन पद्धतीचा व कौशल्यांचा वापर करणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ८२.५० टक्के आहे.

गद्य व पद्य पाठात येणारे व्याकरण पाठाचे अध्यापन झाल्यानंतर समजावून देणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ७५.८३ टक्के आहे. उद्‌गामी-अवगामी पद्धतीचा वापर करुन व्याकरणाचा भाग समजावून देणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ४५ टक्के आहे. हे प्रमाण कमी असल्याचे दिसून येते.

२) विद्यार्थ्यांचे प्रकटवाचन सुधारण्यासाठी त्यांच्या प्रकट वाचनाचा सराव घेणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ८२.५ टक्के आहे.

विद्यार्थ्यांची भाषिक कौशल्ये सुधारण्यासाठी दररोज एक तास शाळा भरण्यापूर्वी लेखन, वाचन उपक्रमासाठी वेळ दिला जातो असे मराठी विषय शि□□ां-ी -ामूद □ले.

३) विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास व्हावा याकरता सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते असे प्रतिसादकांनी सांगितले.

४) मराठी विषयाचे शिक्षक अध्यापन करताना आवश्यकता वाटल्यास विद्यार्थ्यांच्या बोलीभाषेचा वापर करतात असे प्रतिसादकांनी सूचित □ले.

८१.८२ टक्के शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या बोलीभाषेतील शब्द इतरांकडून जाणून घेतात. विद्यार्थ्यांच्या पालकांकडून बोलीभाषेतील शब्द जाणून घेणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ११.६६ टक्के आहे. हे प्रमाण कमी आहे.

५) गद्य पाठाचे अध्यापर करण्यापूर्वी काहीच न करणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ३.३३ टक्के आहे. हे प्रमाण अत्यल्प आहे परंतु विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने हानिकारक आहे.

पद्य अध्यापनामुळे विद्यार्थ्यांच्या भावविश्वाचा व कल्पकतेचा विकास होत असतो व साहित्याची गोडी निर्माण होत असते या महत्त्वाच्या गोष्टीकडे ५० टक्केपेक्षा कमी शिक्षक दुर्लक्ष करतात.

६) ५० टक्केपेक्षा कमी शिक्षक चांगल्या पुस्तकाचे प्रकट वाचन करुन त्यावर चर्चा करत नाहीत, साहित्यासंबंधी वृत्तपत्रात आलेले लेख वाचून दाखवत नाहीत, शब्दकोश हाताळण्यासाठी देत नाहीत.

७) विद्यार्थ्यांच्या बोलीभाषेचा प्रभाव मराठी भाषेवर अधिक आहे असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ५९.६५ टक्के आहे. मराठी विषयाचे अध्ययन झाले तरी बोलीभाषेकडे दुर्लक्ष न करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ४६.६८ टक्के आहे. हे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येते. मराठी विषयाचे अध्ययन झाल्यामुळे ४३.३३ टक्के विद्यार्थी वर्गात व मित्रांशी बोलीभाषेतून बोलण्याचे टाळतात.

८) ८० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये संप्रेषण कौशल्य विकसित झाल्याचे दिसून आले नाही. हे प्रमाण अधिक असून विद्यार्थ्यांच्या विकासाकरिता घातक आहे.

९) विद्यार्थी मराठी विषयातील शब्दांचे उच्चार नीट करत नाहीत असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ८९.१७ टक्के असून हे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येते.

मराठी विषयाचे प्रकट वाचन योग्य उच्चारात न करता येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ५५.८३ टक्के आहे.

विद्यार्थी मूकवाचन करताना विरामचिन्हांची दखल घेत नाहीत व मूकवाचन करताना चुका करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ८४.१७ टक्के आहे.

१०) विद्यार्थी अशुद्ध बोलतात व अशुद्ध लिहितात असा प्रतिसाद देणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ७६.६७ टक्के आहे.

निबंध लिहिताना विद्यार्थी खाडाखोड करतात असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ६७.५० टक्के आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये योग्य कल्पनांचा व विचारांचा अभाव दिसून येतो असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ६०.८३ टक्के आहे.

११) विद्यार्थ्यांमध्ये भाषिक कौशल्ये विकसित झाली असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ४९.१६ टक्के आहे. आत्मविश्वासाचा अभाव असलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ७६.६७ टक्के आहे.

१२) ७० टक्केपेक्षा जास्त शिक्षकांना विद्यार्थ्यांमध्ये शिकण्याची आवड निर्मा□ झाल्याचे दिसून आले. विद्यार्थ्यांच्या मराठी विषयाच्या गुण संपादनाबाबत समाधानी असणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ७० टक्के आहे.

१३) मराठी भाषेमुळे योग्य संस्कार होतात असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ७०.८३ टक्के आहे. ८० टक्केपेक्षा जास्त शिक्षकांना विद्यार्थ्यांच्या

मनात आई-वडील व समाजाबद्दल आदर निर्माण झाल्याचे आणि श्रमप्रतिष्ठेचे महत्त्व समजल्याचे दिसून आले. हे प्रमाण योग्य आहे.

१४) विद्यार्थी मराठी विषयातील शंका विचारतात या पर्यायाला प्रतिसाद देणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाणे ९८.३३ टक्के आहे.

१५) मराठी विषयाच्या अध्ययनामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये नीट बोलणे, शुद्ध बोलणे, शुद्ध वाचन करणे, शुद्ध लिहिणे व सुसंगतपणे विचार करण्यामध्ये बऱ्या प्रकारचा बदल दिसून आला. मराठी विषयाच्या अध्ययनामुळे अभ्यासक्रमातील मूल्ये साध्य झाल्याचे दिसून आले असे प्रतिसादकांनी सूचित केले.

१६) विद्यार्थ्यांनी त्यांच्या बोलीभाषेचा परिणाम मराठी विषयाच्या अध्ययनावर होऊ दिला नाही असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ४३.३३ टक्के आहे.

१७) बहुभाषिक विद्यार्थ्यांना आशयाचे आकलन होत नाही असे म्हणणाऱ्या शिक्षकांचे प्रमाण ५५.३३ टक्के आहे. विद्यार्थी मराठी विषयाचे अध्ययन करताना महत्त्वाच्या बाबींकडे दुर्लक्ष करतात व पाठाचा आशय तर्कशुद्धपणे न मांडता येणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ७० टक्के आहे.

१८) शिक्षकांनी असे मत मांडले की, विद्यार्थ्यांची बोलीभाषा वेगळी असल्यामुळे विद्यार्थी मराठी विषयात नापास होतात.

१४) शिफारसी :

१) मराठी विषयाचे गद्य व पद्य पाठ शिकविताना शिक्षक-शि□□ांमध्ये पाठासंबंधी अधिकाधिक चर्चा व्हावी, विद्यार्थ्यांच्या बोलीभाषा जाणणाऱ्या शिक्षकांचे सहकार्य अधिक प्रमाणात घ्यावे.

२) विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा आढावा घेण्यासाठी शिक्षकांनी पालकांकडून बोलीभाषेत जास्तीत जास्त शब्द जाणून घ्यावेत.

३) विद्यार्थ्यांना पद्य पाठाची आवड निर्माण होण्यासाठी, कविता पाठांतराची सवय लागण्यासाठी, शिक्षकांनी पद्य अध्यापन करता-ना दैनंदिन जीवनातील अनुभवांचे विशदीकरण करावे व संदर्भ साहित्याचे

वाचन करुन योग्य टिपणे संग्रही ठेवावीत. गेय स्वरुपाच्या कवितांना चाली लावून विद्यार्थ्यांकडून म्हणवून घ्याव्यात.

४) विद्यार्थ्यां-ाा व्याकरणाचे सहज आकलन होण्यासाठी व चिकित्सकवृत्ती वाढीस लागण्यासाठी शिक्षकांनी पाठ्यपुस्तकातील व्याकरण उदगामी-अवगामी पद्धतीचा वापर करुन, गद्य-पद्य पाठाचे अध्यापन करताना किंवा लगेच करावे.

५) विद्यार्थ्यांना अवांतर वाचनाची गोडी लावण्यासाठी, साहित्य प्रकाराची ओळख करुन देण्यासाठी शिक्षकांनी साहित्य प्रकार सांगावेत.

६) मुख्याध्यापकांनी शिक्षकांच्या पाठांचे निरीक्षण महिन्यातून एकदा करुन योग्य त्या सूचना द्याव्यात व सूचनांचे पालन होते की नाही ते विद्यार्थ्यांकडून जाणून घ्यावे.

मुख्याध्यापकांनी शिक्षकांनी मागणी केलेले संदर्भ ग्रंथ ग्रंथालयात उपलब्ध करुन द्यावेत.

७) विद्यार्थ्यांची मराठी भाषा सुधारण्यासाठी व त्यांच्या शब्दसंपत्तीत भर घालण्यासाठी शिक्षकांनी चांगल्या पुस्तकांचे वाचन करुन त्यावर चर्चा घडवून आणावी.

८) विद्यार्थ्यांचे संप्रेषण कौशल्य विकसित होण्यासाठी विद्यार्थी-विद्यार्थिनींमध्ये चर्चा घडवून आणावी. विद्यार्थी व शिक्षकांमध्ये सुसंवाद साधला जावा. विद्यार्थ्यांच्या अडी-अडचणी आपुलकीने समजावून घेतल्या जाव्यात आणि चांगल्या वक्त्यांच्या मुलाखती घेतल्या जाव्यात.

९) विद्यार्थ्यांचे लेखन सुधारण्यासाठी शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना नियमितपणे एखादा विषय सांगून लिखाणाची सवय लावावी व वेगवेगळ्या विषयावर लिखाण करुन घेण्याचा सराव करावा. निबंध लेखन शिकवित असताना विद्यार्थ्यां-ाा दिलेल्या विषयाबद्दल कल्पना करण्यास, विचार करण्यास शिकवावे.

१०) विद्यार्थ्यांची भाषा, उच्चार सुधारण्यासाठी व आवाजातील चढउतार समजण्यासाठी शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना नाट्यीकरणात, बालनाट्यात, एकांकिकेत सहभागी होण्यास प्रोत्साहन द्यावे.

११) विद्यार्थ्यांना अनुभव कथन करण्याची सवय लागण्यासाठी आकाशवाणीवरील पाठ ऐकविल्यानंतर तो भाग स्वत:च्या शब्दात सांगण्याचा आग्रह धरावा. तसेच दूरध्वनीवरील मराठी बातम्या व कार्यक्रमांच्या निवेदकांचे निवेदन ऐकवावे.

१२) विद्यार्थ्यांच्या मनातील भाषेविषयीचा न्यूनगंड कमी करण्यासाठी, नवीन शब्दाबद्दल संभ्रम निर्माण होऊ नये यासाठी त्यांच्या मनातील विचार मराठी भाषेतून सांगण्यास त्यांना प्रोत्साहन द्यावे, शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांशी नेहमी मराठी भाषेतून बोलावे.

१३) विद्यार्थ्यांच्या विचारांचे प्रकटीकरण होण्यासाठी त्यांना त्यांच्या आई-वडीलांशी बोलताना मराठी भाषेतून बोल□यास सां□ावे.

१४) विद्यार्थ्यांची एकाग्रता वाढविण्यासाठी विद्यार्थी मूकवाचन करीत असताना शिक्षकांनी त्यांच्या मूकवाचनाचे निरीक्षण करावे व त्यासाठी त्यांना मार्गदर्शन करुन नियमित मूकवाचनाची संधी उपलब्ध □रु-न द्यावी.

१५) विद्यार्थ्यांना दीर्घोत्तरी प्रश्नांची उत्तरे लिहिताना अडचण येऊ नये यासाठी शिक्षकांनी पाठाचे अध्यापन करता-ना विद्यार्थ्यां-ना सहभा□ी करुन घ्यावे, विविध अध्ययन अनुभूती द्याव्यात, प्रश्न विचारुन त्यांचा सहभाग वाढवावा.

१६) विद्यार्थ्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास येण्यासाठी, विचारांना, कल्पकतेला चालना मिळण्यासाठी शाळांमध्ये भित्तीपत्रके-लेखन स्पर्धा घेण्याचे प्रमाण वाढवावे, भाषिक खेळ घ्यावेत.

१७) विद्यार्थ्यांमधील भित्रेपणा, अबोलपणा कमी करण्यासाठी व सभाधीटपणा अंगी येण्यासाठी शैक्षणिक सहलींचे आयोजन करावे, जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना स्नेहसंमेलनात सहभागी करुन घ्यावे.

१८) विद्यार्थ्यांना पाठ्यपुस्तकाची अधिक गोडी वाटावी यासाठी पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळाने पाठ्यपुस्तक निर्माण करताना भटक्या-विमुक्तांच्या जीवनातील विदारक सत्याचा विचार करुन त्यांच्या जीवनाचे चित्रण समाजापुढे मांडावे.

१५) पुढील संशोधनासाठी विषय :

१) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील इंग्रजी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

२) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील व जिल्हा परिषदेतील उच्च प्राथमिक स्तरावरील मराठी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्यांचा तौलनिक अभ्यास.

३) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील प्रशासनातील समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

४) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील हिंदी विषयाच्या अध्ययन-अध्यापनाच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

५) सोलापूर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांमधील व अनुदानित माध्यमिक शाळांमधील मराठी विषयाच्या शिक्षकांना अध्यापनासाठी शैक्षणिक साधने वापरताना येणाऱ्या अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास.

१६) संदर्भग्रंथ सूची :

1) Best, J.N.
Research in Education
(Prentice Inc. Englewood Clifts, 1982)

2) Buch, M.B. (Ed.)
Second Survey of Research in Education
(Baroda : Society for Educational Research and Development, 1979)

3) Buch, M.B. (Ed.)
Third Survey of Research in Education
(New Delhi, NCERT, 1986)

4) Buch, M.B. (Ed.)
Fourth Survey of Research in Education, Volume I and II
(New Delhi, National Council of Education Research and Training, 1991)

5) Naik, J.P.
Elementary Education in India, A Promise to Keep
(First Ed. Bombay, Allied Publishers, 1975)

6) Rai, B.C.
History of Indian Education
(First Ed. Aminabad Prakashan Kendra, New Building Agra, 1967)

7) Shah, B.V.
The Role of the Secondary Teacher
(First Edition, New Delhi, NCERT, 1969)

8) Syllabi for Standard IX and X
(M.S.B.S.E., Pune)

९) करंदीकर, डॉ. सुरेश व मंगरुळकर मीना
मराठी आशय अध्यापन पदधती,
(कोल्हापूर, फडके प्रकाशन, २००३)

१०) पंडित, बन्सी बिहारी
शिक्षणातील संशोधन संकल्पना
(पुणे, नूतन प्रकाशन, १९९७)

११) भिंताडे, वि. रा.
शैक्षणिक संशोधन पद्धती
(पुणे, नूतन प्रकाशन, १९८९)

१२) सौ□द, मुरलीधर दिवा□सिं□
खाजगी आश्रमशाळा मार्गदर्शिका
(नाशिक, ललित प्रकाशन)

१३) आश्रमशाळा संहिता
(सचिव, महाराष्ट्र शासन, आदिवासी विकास विभाग, २००१)

१४) भारताचे संविधान
(संचालक, मुद्रण व लेखन सामग्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्याव्दारे भारत सरकारच्या वतीने मुद्रित प्रकाशित, १९९२)

१५) शालेय शिक्षण सुधार समिती अहवाल, १९८४
(शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१)

सौ. लता बामणे
संशोधि□ ा